

Beslut

Datum 2019-12-02

Dnr RAÄ-2019-2034

Ändring av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Isala kungslada, Isala 18:1, Falu kommun, Dalarnas län

Riksantikvarieämbetet beslutar med stöd av 6 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen att skyddsbestämmelser enligt här bifogade förslag ska gälla för Isala kungslada.

Redogörelse för ärendet

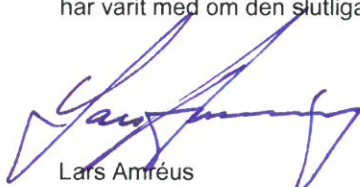
Isala kungslada är sedan 1935 statligt byggnadsminne med av regeringen 2005 fastställda skyddsbestämmelser. Riksantikvarieämbetet bedömer att skyddsbestämmelserna även behöver innehålla ett förbud mot nybebyggelse inom området. En fastighetsbildning har också gjorts så att det område som avgränsats i tidigare beslut är inte korrekt. Tidigare beslut saknar även en beskrivning av objektet och bedömning av det kulturhistoriska värdet, vilket också är en anledning att ändra beslutet.

Riksantikvarieämbetet har därför upprättat ett förslag till ändring av skyddsbestämmelserna som 2019-09-23 remitterades till den förvaltande myndigheten Statens fastighetsverk. De synpunkter som framförts har inarbetats i föreliggande förslag. Statens fastighetsverk har påtalat att den föreslagna skrivningen "Utvändiga ytskikt får inte tas bort, ..." inte är relevant i detta fall.

Beslut i detta ärende har fattats av riksantikvarien Lars Amréus efter föredragning av handläggaren Jan Karlsson. Även överantikvarien Knut Weibull, avdelningschefen Marja-Leena Pilvesmaa och enhetschefen Solveig McKenzie har varit med om den slutliga handläggningen.

Riksantikvarieämbetet

Storgatan 41
Box 5405
114 84 Stockholm
Tel 08-5191 8000
E-post registrator@raa.se
Hemsida www.raa.se
Org.nr 202100-1090
Plusgiro 599 94-4
Bankgiro 5052-3620

Lars Amréus

Jan Karlsson

Bilaga:

Skyddsbestämmelser med bilaga

Kopia till:

Länsstyrelsen i Dalarnas län

Dalarnas museum

Falu kommun

RAÄ/Bebyggelseregistret

Bilaga 1, RAÄ dnr RAÄ-2019-2034, 2019-12-02

Ändring av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Isala kungslada, Isala 18:1, Falu kommun, Dalarnas län

Det statliga byggnadsminnet Isala kungslada omfattar hela fastigheten Isala 18:1 enligt bifogade karta (bilaga 2).

I byggnadsminnet ingår följande:

1. Kungslada
2. Monument

Följande skyddsbestämmelser ska gälla för byggnadsminnet:

1. Byggnadsminnet ska vårdas och underhållas på ett sådant sätt att dess utseende och dess karaktär bevaras. Det avgränsade området får inte ytterligare bebyggas eller på annat sätt förändras. Inom området får inte vidtas sådana åtgärder med mark och vegetation som minskar byggnadsminnets kulturhistoriska värde.
2. Byggnaden och monumentet ska vårdas och underhållas på ett sådant sätt att deras utseende och karaktär bevaras. Vård och underhåll ska utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadens och monumentets egenart.
3. Byggnaden och monumentet får inte rivas, vare sig i sin helhet eller i delar, flyttas, byggas om, byggas till eller på annat sätt förändras till sin exteriör.
4. I byggnaden får inte stommen rivas, byggas om, ersättas med andra material eller göras ingrepp i. Planlösning får inte heller ändras.
5. I byggnaden får inte fast inredning ändras eller göras ingrepp i. Även invändigt underhåll ska utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadens egenart och med sådan varsamhet att det kulturhistoriska värdet inte minskar.

Om det finns särskilda skäl får, enligt 7 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen, byggnadsminnet ändras i strid mot skyddsbestämmelserna. Ansökan om tillstånd till sådan ändring lämnas på en särskild blankett till Riksantikvarieämbetet.

Generella begreppsförklaringar

Med *vård och underhåll* avses åtgärder för skötsel som behövs för att vidmakthålla tekniska egenskaper och utseende. Underhåll avser både arbeten som måste göras vid upprepade tillfällen och speciella åtgärder som ska hålla anläggningen i gott tekniskt skick. Till underhåll räknas inte åtgärder som tillför en byggnad nya egenskaper, till exempel en ny kulör. Exempel på underhållsåtgärder är: ommålning, putslagning, lagning av tak och utbyte av skadade delar, dock inte omläggning av alla takytor eller ommålning av hela byggnaden.

Med *material och metoder som är anpassade till byggnadens och monumentets egenart* avses material och metoder som ursprungligen användes när en anläggning, byggnad eller

byggnadsdel uppfördes. I de delar av byggnadsminnet där kulturhistoriskt relevanta material fortfarande används får dessa inte ersättas med andra material. Med metoder avses bland annat bearbetning av trä och applicering av puts och färg.

Med *stomme* avses konstruktiva/bärande delar såsom bjälklag, balkar, takstolar, bärande ytterväggar och bärande innerväggar, murar, murstockar och grundkonstruktioner. Till *stomme* räknas inte de ytskikt som finns på bärande konstruktioner, till exempel putslager, färgskikt och golvmaterial.

Med *planlösning* avses det sätt rummen eller utrymmen i en byggnad är fördelade och belägna i förhållande till varandra. Med förändring avses till exempel rivning av väggar, trappor, upptagning eller igensättning av dörröppningar, ändring av kommunikationsvägar, rumsformer och rumsvolymer samt delning av rum med väggar eller bjälklag.

Med *fast inredning* avses det varmed byggnaden blivit försedd, om det är ägnat till stadigvarande bruk för byggnaden eller del av denna. Fast inredning omfattar till exempel dörrar, fönster, lister, taklister, paneler och golvbeläggning.

Upplysningar

Fornlämningar inom det statliga byggnadsminnet skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen (1988:950). Länsstyrelsen är tillsynsmyndighet för fornlämningar enligt kulturmiljölagen.

Kulturhistorisk värdebeskrivning

Vintern 1520–21 var Gustav Eriksson Vasa i Dalarna för att värva anhängare inför resningen mot den danske kungen Kristian II. Hans resa har avsatt en mängd minnen och myter, muntliga traditioner som senare nedtecknats och bearbetats av flera författare. Var gränsen går mellan verklighet och saga är långt ifrån utrett.

Gustav Vasa var den som till sist lyckades samla makten och häva den danska överhögheten även om unionen formellt upphörde först år 1570. Mytbildningen kring Gustav Vasa har varit stor och han framstod länge som en av de mest uppskattade personligheterna i den svenska historieskrivningen. Hans äventyr i Dalarna, där han inhämtade allmogens stöd för sina maktanspråk tillhör de historiska skeden som livligast beskrivits i både historielitteratur och populära skrifter. Först under de senaste decennierna har bilden av Vasaätten ifrågasatts genom en mer mångfacetterad belysning.

De två bevarade trösklogarna i Isala by och vid Rankhyttans gård blev redan på 1660-talet skyddade som byggnadsminnen just för sin anknytning till Gustav Vasa.

Ladan i Isala är inte ett uthus bland andra utan en byggnad som varit ett rikets monument i över 400 år. Hur byggnaden tidigare har tagits om hand kan därför följas genom äldre avbildningar, arkivuppgifter och på senare tid även genom fotografier.

Det kulturhistoriska värdet av Isala lada ligger mindre på etnologi/ timmermanskonst, men mer på att den just är ett så gammalt monument och som sådant har visats stort intresse från myndighetshåll genom århundraden. Stenmonumentet framhävde Isala lada framför Rankhyttans trösklada, fastän den senare som byggnadsverk är avsevärt mer betydande. Isala lada har varit ett stort utflyktsmål för skolklasser och turister samt fungerat som en samlingsplats i Isala by.

Kort historik och beskrivning av byggnaden

Isala kungslada är av senmedeltida ursprung. 1520 ägdes den enligt traditionen av Sven Elfsson i Isala, en av tre Svärdsjöbönder, som hjälpte Gustav Vasa att gömma sig undan danskarna. Under sin vistelse skall Gustav Vasa ha deltagit i tröskningen i ladan. Gustavs flitiga tröskande i Dalarna kanske kan ses som ett uttryck för hans vilja till samarbete med bönderna, antingen tröskandet verkligen har skett eller är en sägen.

1666 rapporterade kyrkoherden i Svärdsjö att Isala lada var i dåligt skick. Gårdens ägare var fattig och hade inte råd att reparera tröskladan. Hade inte Dalarnas muntliga tradition råkat väcka fornvårdens intresse skulle den förmodligen ha förfallit. I stället blev Isala lada tillsammans med Rankhyttans tröskloge 1667 nationalmonument till minne av Gustav Vasas äventyr i Dalarna, och Karl XI anslog medel för deras underhåll. Det finns spridda anteckningar i arkiven om bidrag till ladans underhåll även under 1700-talet. 1787 bekostade Gustav III en upprustning av ladan och lät resa en minnesvård med texten:

HÄR TRÖSKADE. GUSTAF ERICSON. FÖRFÖLGD AV RIKETS FIENDER. AF FÖRSYNYN UTSEDD. TILL. FÄDERNESLANDETS RÄDDNING. HANS.ÄTTLING I SIETTE LED GUSTAF III. LÄT RESA MINNESMÄRKET.

Monumentet av Älvdalsporfyr står på en sockel av granit och omges av en ram av granit med fyra pollare sammanbundna med kedjor och järnrör. Gustav III hade 1786 instiftat Kungl. Vitterhets- Historie- och Antikvitets Akademin för att registrera och vårda fornlämningar och andra monument och hade ett stort intresse för dessa frågor. Han ville också befästa banden till Dalarnas bönder med denna insats. En tunna kronospannmål anslogs årligen till underhållet av ladan.

1828 propagerar greve Karl Gustav Spens vid ett möte i Riddarhuset för att de monument som Sverige redan har ska vårdas. Monumentet vid Isala lada rapporterades var dolt under ett "provinsionellt brädsckjul" och att det lutade betänkligt. 1859 tycks brädsckjulet dock vara borttaget.

1885 går hemmanet med tröskladan ur den släkt som ägt det sedan Gustav Vasas dagar och säljs till Kopparbergs Hofors Sågverks AB. Samtidigt markeras ladans kulturhistoriska värde då landshövdingen i Kopparbergs län kungjorde en fridlysning av ladan.

Under första halvan av 1900-talet finns uppgifter om reparationer av tak och fasader. 1928 tillverkas bland annat en ny dörr och den gamla ställs undan.

1935 blir Isala lada förtecknad som byggnadsminnesmärke (numera statligt byggnadsminne).

Sedan 1993 förvaltar Statens fastighetsverk ladan och upprustningar har skett sedan dess, bland annat byttes taket under 2016.

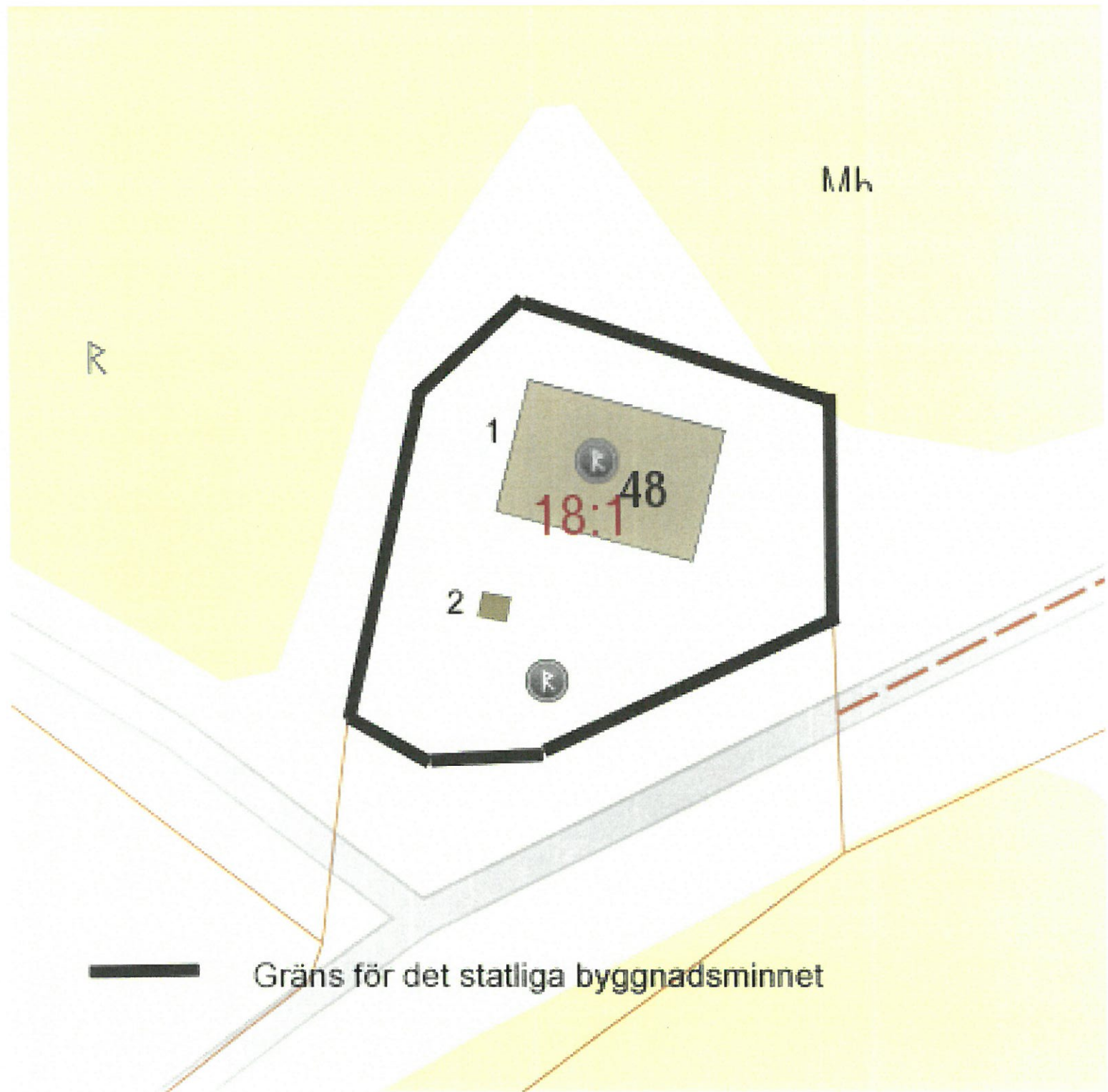
Isala lada är en parloge med logen, tröskgolvet i mitten och ladorna, där nekarna förvarades på båda sidor. De en meter höga logbalkarna avdelar rummet i de olika funktionerna. Följaktligen har ladan därigenom ingångsdörren mitt på ena långsidan. Dörren är tvådelad och omges av en enkel omfattning av brädor. Ovan dörren sitter ett mindre utskjutande tak.

Delar av timmerstommen är från slutet av 1400-talet och av samma timmerbearbetning, knuttyp och halsning av stockändar, som Rankhyttans trösklada och Ornäsloftet. Övrigt

timmer är mycket troligt från reparationer i slutet på 1700-talet. Det äldsta timret har märken efter flyttning och troligen har ladan flyttats redan före Gustav Vasas tid, åtminstone ska det ha skett före 1667. Timmer har kompletterats minst två gånger. Av knutformen kan man se att det första gången skedde på 1600-talet och senare en gång på 1700-talet.

Taket med fem åsar har ett undertak av rundvirke, antagligen från 1700-talet. Vissa rundvirken är intappade i vågbordet. På ungefär halva undertaket är rundvirket kompletterat med brädor.

Gavlarna har en rödfärgad locklistpanel, kompletterad i sen tid. På långsidorna är timmerstommen bar. Ladan har inga fönster förutom en mindre öppning på den östra långsidan som är försedd med lucka och omfattningar av brädor.

Gräns för det statliga byggnadsminnet